

δόγμα τὸ περὶ θανάτου. Ὅταν ἐμποδιζώμεθα ἢ ταρασσώμεθα ἢ λυπώμεθα, μηδένα ἄλλον αἰτιώμεθα ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς, τουτέστι τὰ ἡμῶν αὐτῶν δόγματα. Μὴ ζήτηι τὰ γινόμενα γενέσθαι ὡς θέλεις, ἀλλὰ θέλε τὰ γινόμενα ὡς γίνεται, καὶ εὐροήσεις. Ἡ νόσος εἶναι ἐμπόδιον σώματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ προαιρέσεως, εἴαν μὴ αὐτὴ θέλη· καὶ σκέλους χώλανσις εἶναι ἀπλῶς ἐμπόδιον, οὐχὶ δὲ καὶ προαιρέσεως. Μηδέποτε ἐπὶ μηδενὸς εἴπης ὅτι «ἀπώλεσα αὐτὸ» ἀλλ' ὅτι «ἀπέδωκα». Τὸ παιδίον ἀπέθανε; ἀπεδόθη. Ἡ γυνὴ ἀπέθανεν; ἀπεδόθη. Ὅταν κλαίοντα ἴδῃς τινὰ ἢ διὰ τὴν ἀποδημίαν τέκνου ἢ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἑαυτοῦ, λέγε, ὅτι τοῦτον θλίβει οὐ τὸ συμβεβηκὸς ἀλλὰ τὸ δόγμα τὸ περὶ τούτου. Ἐπιτρέπεται τὸ συμπενθεῖν καὶ συνεπιστενάζειν μετὰ λόγου, ἀλλὰ πρόσεχε μὴ καὶ ἔσωθεν στενάξης. Θάνατος καὶ φυγὴ καὶ πάντα τὰ δεινὰ φαινόμενα πρὸ ὀφθαλμῶν ἔστω σοι καθ' ἡμέραν, μάλιστα δὲ πάντων ὁ θάνατος, καὶ οὐδὲν οὐδέποτε οὔτε ταπεινὸν ἐνθυμηθήσῃ οὔτε ἄγαν ἐπιθυμήσεις τινός. Ἐπὶ τέλους, μέμνησο ὅτι ὑποκριτὴς εἶ δράματος. Ἀφαιρουμένων τοιούτων καὶ παραπλησίων ὑπερβολῶν, ἡ ἐπικτήτειος φιλοσοφία ἔχει τι θεσπέσιον. Ὁ Ἐπικτήτος εἶναι οὐχὶ ὡς ὁ Σενέκας, ἀρεταλόγος, ἀλλ' ὄντως γνήσιος τῆς ἀρετῆς ἐραστὴς καὶ λάτρις. Ὁ ἠθικὸς αὐτοῦ ἠρωϊσμός (παρατηρεῖ ὁ γάλλος καθηγητὴς Μαρθὰ) αἴρεται εἰς τὸ ὕψος τῶν ἰδίων δογμάτων· ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ Πασχάλ, ὁ Ἐπικτήτος ἐπίσταται μὲν τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ ὁμῶς καὶ τὰς ἀδυναμίας του· προγράφει ἀνελεημόνως τὰ τρυφερώτατα τῶν αἰσθημάτων, προγράφει δὲ ἐπ' ἴσης τὸ ἔλεος καὶ τὴν συμπάθειαν. Τὰ δόγματα αὐτοῦ εἶναι εἰδωλολάτρου ἀναχωρητοῦ δόγματα, ἢ δὲ στωικὴ φιλοσοφία, ὅπως διαφαίνεται ἐν τῷ Ἐγχειριδίῳ, χωρεῖ μέχρις ἀσκητισμοῦ. Ἀλλὰ ὁ ἴδωμεν κατώτέρω ὅτι πολλὰ τῶν ἐν Ἐγχειριδίῳ σκληρῶν καὶ ἀφιλανθρώπων δογμάτων εὐρηγνται ἐν ταῖς Διατριβαῖς ἐπὶ τὸ ἠπιώτερον προενηγεγμένα καὶ οὕτως εἰπεῖν πεφιλανθρωπευμένα. Ἐν συνόλῳ ἐξεταζόμενον τὸ Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου, εἶναι, ὡς παρατήρησε τῷ 1886 ὁ ἀγγλὸς ἀρχαιολόγος sir John Lubbock (ἐν τῷ πονηματίῳ *The Pleasures of Life*) ἐκ τῶν εὐγενεστάτων βιβλίων τῆς καθόλου φιλολογίας (one of the noblest books in the whole of literature).

Ἐπερχόμενος τοῦ Ἐπικτήτου τὰς φιλοσοφικὰς δόξας, ὁ Κοραῆς ἠθέλησε πρὸ πάντων νὰ ἀναπτύξῃ πρὸς ἠθικὴν τῶν Ἑλλήνων ἐποικοδόμησιν τὰς ἀρχὰς τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, ἧς κατέκρινε μὲν τὰς ἐπὶ μέρους ὑπερβολὰς, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐθαύμαζε τὴν καθόλου αὐστηράν

καὶ γόνιμον ἠθολογικὴν οἰκονομίαν. Ὅσα γράφει ὁ Κοραῆς ἐν τοῖς προλεγομένοις εἰς τὸ Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου συνέχονται πρὸς τὰ πρότερον ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένα ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν εἰς Ἐαυτὸν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Παρατηρῶν ἐν πρώτοις ὅτι ὁ Ἐπικτήτος «καὶ δοῦλος ἦν, καὶ τὸ σῶμα ἀσθενῆς, καὶ χωλὸς ἐκ νέας ἡλικίας, καὶ πενίαν ἀκροτάτην ἐπετήδευσεν, ὡς τὸ ἐν Ῥώμῃ οἶκημα αὐτοῦ μηδέποτε κλείθρου δεηθῆναι, ἅτε μηδὲν ἔνδον ἔχον, εἰμὴ τὴν στιβάδα καὶ τὴν ψάθον» προσεπάγεται. «Τοιούτων ἀνδρῶν ἔχουν σήμερον χρεῖαν οἱ νέοι μας, ὄχι μόνον παραδείγματα βίου, ἀλλὰ καὶ πολλῶν συμβουλῶν καὶ νοουθεσίας. Ἡ πατρίς των θέλει περάσειν πολὺς καιρὸς ἔτι ἕως ν' ἀποκτήσῃ τοιούτους διδασκάλους ἀρετῆς, οἰοῦσιν εἶχεν ὅτε ἦτο ἐλευθέρη. Ἀπὸ τοῦς πολιτευομένους σήμερον εἰς αὐτήν, ἄλλοι ἔδειξαν παντελεῖαν ἀδυναμίαν νὰ συνεργήσωσιν εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ γένους, καὶ ἄλλοι μεταχειρίζονται τὴν δύναμιν, ὡς τὴν ἐμεταχειρίσθησαν οἱ παλαιοὶ ἀλιτήριαι δημαγωγοὶ τῶν Ἑλλήνων. Αἱ πρὸς ἀλλήλους τῶν σημερινῶν δημαγωγῶν διχόνοιαι (ταῦτα ἔγραψεν ὁ Κοραῆς κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1826) ὀλίγον ἔλειψε νὰ δουλώσωσι καὶ δεύτερον τὴν Ἑλλάδα δουλείαν ἀσυγκρίτως ὀλεθριωτέραν τῆς πρώτης». Ἐπειτα ἐρμηνεύων τὸ ὄνομα τῆς Ἀρετῆς (ἀρετὴ, τελειότης φύσεως ἀνθρώπου), λέγει ὅτι ἡ λέξις ἐνάρετος «ἀπὸ πρώτων τῶν Στωικῶν τὸ στόμα ἠκούσθη» καὶ ὅτι ἡ ἀπάθεια τῶν Στωικῶν κατ' ὄνομα μόνον διαφέρει τῆς παρ' ἄλλοις φιλοσόφοις μετριοπαθείας. Ὑποδεικνύει ὅμως καὶ τὰς ἀντιφάσεις τῶν Στωικῶν. «Ἄν τοῦς ἀναγκάσης νὰ σοῦ ἐξηγήσωσι ἀκριβέστερον τὴν ἀπάθειαν, ἀποκρίνονται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὁμοιάζῃ τὴν ἀπάθειαν τῶν λίθων (οὐ δεῖ γάρ με εἶναι ἀπαθῆ ὡς ἀνδριάντα, ἀλλὰ τὰς σχέσεις τηροῦντα τὰς φυσικὰς καὶ ἐπιθέτους ὡς εὐσεβῆ, ὡς υἱόν, ὡς ἀδελφόν, ὡς πατέρα, ὡς πολίτην)». Ἄλλ' ὡς ἐμνημονεύθη ἀνωτέρω, ὁ αὐτὸς Ἐπικτήτος ἀντιφάσκων πρὸς ἑαυτὸν, λέγει ἀλλάχοῦ, ὅταν ἴδῃς τινὰ ἐν πένθει ἕνεκα τῆς ἀποδημίας τέκνου ἢ ἀπωλείας τῶν ἰδίων κτημάτων, δύνασαι μὲν νὰ συμπενηθήσῃς αὐτῷ διὰ τῶν λόγων (δηλ. ὑποκριτικῶς), «πρόσεχε ὅμως μὴ καὶ ἔσωθεν στενάξῃς». «Διατί νὰ μὴ στενάξῃ ἔσωθεν, Ἐπικτήτε (ἔρωτᾷ ὁ Κοραῆς); Ὁ ἄνθρωπος χρεωστεῖ νὰ μετριάξῃ ἀλλ' ὄχι νὰ ἀφανίζῃ τὰ ἀχώριστα ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ πάθη· ἔπειτα τί σημαίνει ὁ μὴ γινόμενος ἔσωθεν στεναγμός; δύο εἰδῶν στεναγμοὶ δὲν εἶναι· ἂν δὲν γίνῃ ἔσωθεν εἶναι ὑπόκρισις· καὶ ἂν καταλάβῃ τὴν ὑπόκρισιν ὁ διὰ τὸν ὁποῖον στενάξῃς, γίνεται καὶ φανερά

ἀπανθρωπία». Περιέχει βεβαίως ἡ στωικὴ φιλοσοφία πολλές θαυμασίας παραινέσεις ἀλλὰ καὶ τινὰς πλημμελεῖς δοξασίας, αἵτινες τείνουσι μᾶλλον πρὸς ἐξαγρίωσιν ἢ πρὸς ἐξημέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπωςδὴποτε, οἱ Στωικοί, κατὰ τὸν Κοραῆν, ὠφέλησαν οὐκ ὀλίγον τοὺς Ἕλληνας, καταπολεμουμένους ὑπὸ τῶν ἀγρίων παθῶν τῆς φιληδονίας, τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς φιλαρχίας καὶ τῶν ἐντεῦθεν παραγενομένων διχονοιῶν. «Τῶν Στωικῶν ἡ αἴρεσις συνήργησε τρόπον τινὰ νὰ εὐκολύνῃ καὶ αὐτὴν τὴν νεοφανῆ ταύτην διδασχὴν τοῦ Εὐαγγελίου· διότι ἐδίδασκεν ὅτι ἐκήρυττον οἱ Ἀπόστολοι, τὴν ἀληθινὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ πάθη, καὶ ἐξαιρέτως τὴν πλεονεξίαν, ἣν ὁ Παῦλος ὠνόμασεν εἰδωλολατρείαν». Ἀνασκευάζων δὲ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ἡ θρυλουμένη Ἀπάθεια τῶν Στωικῶν ἢ ἡ παραγγελλομένη ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀπαρνησις ἐαυτοῦ, ἐδίδασκε τὴν ἀναχώρησιν ἢτοι τὸν μοναστικὸν βίον, παρατηρεῖ. «Κάνεις ἀπὸ τοὺς Στωικοὺς δὲν ἔκρινεν ἐπιτηδειοτέραν εἰς κτῆσιν ἀρετῆς τὴν ἀγαμίαν παρὰ τὸν γάμον, κάνεις δὲν ἀπεστράφη τὰ δικαίως ἀποκτώμενα χρήματα, οὐδὲ τὰς ἄλλας νομίμους ἀπολαύσεις τοῦ λογικοῦ ζώου. Εἰς κάνενὸς κεφαλὴν δὲν ἤλθε ποτὲ νὰ κτίσῃ χωριστὴν ἀπὸ τὰς ἀνθρωπικὰς πόλεις πόλιν ἄλλην ὀνομαζομένην Μοναστήριον ἢ καὶ νὰ κατακλεισθῇ μονώτατος εἰς σπήλαιον. Ὅχι. Τοῦ σοφοῦ οἰκεῖον εἶναι (ἔλεγον οἱ Στωικοί) καὶ νὰ πολιτεύεται καὶ νὰ νομοθετῇ καὶ νὰ διδάσκη τοὺς πολίτας καὶ διὰ ζώσης φωνῆς καὶ μὲ συγγράμματα, καὶ νὰ συνοικῇ μὲ γυναῖκα καὶ νὰ τεκνογονῇ διὰ νὰ προξενῇ πολίτας εἰς τὴν πατρίδα». Ἐνθερμοτάτως προσέτι συμβουλάς ἀποτείνει ὁ Κοραῆς πρὸς τοὺς νέους. «Ὅτι μάλιστα, φίλοι νέοι, πρέπει νὰ σημειώσετε εἰς τὸν Ἐπίκτητον, καὶ νὰ τὸ μελετᾶτε νύκτα καὶ ἡμέραν, εἶναι τὸ χρυσοῦν αὐτοῦ παράγγελμα «ἕνα σε δεῖ ἀνθρωπὸν ἢ ἀγαθὸν ἢ κακὸν εἶναι» ὃ ἐστὶν οὐχὶ πολύμορφος ἀνθρωπίσκος, «νῦν φιλόσοφος, ὕστερον δὲ τελώνης, εἶτα ῥήτωρ, εἶτα ἐπίτροπος Καίσαρος», νὰ παίξῃ δηλαδὴ αἰσχροῦς ὅλα τὰ πρόσωπα». Οὐχ ἦττον δεξιῶς ἐξηγεῖται ὁ Κοραῆς τί εἶναι ἡ λεγομένη ἀρετὴ ἀνθρώπου καὶ ὁποῖος δέον νὰ ᾔῃναι ὁ ἀληθῶς ἄξιος νὰ ὀνομάζηται μέγας ἀνὴρ. Ἐν παρόδῳ δὲ διορθοῖ καὶ χωρίον τι τοῦ Πλάτωνος («βίον θεῶν» ἀντὶ τοῦ «βίον θεῶν») ἀγνοῶν ὅτι ἡ διόρθωσις ἐγένετο ἤδη πρὸ αἰῶνων ὑπὸ Ἐρρίκου τοῦ Στεφάνου. Εἰς τὸ χωρίον δὲ τοῦτο (Ἄλκιβ. Β. 147) καὶ εἰς ἄλλα τοῦ Πλάτωνος ἀποφθέγματα στηριζόμενος, ἀποδεικνύει ὅτι ἀληθῆς παιδεία εἶναι ἡ τελείωσις τοῦ λογικοῦ καὶ ὅτι ἡ σοφία χωρὶς τῆς ἐπιστήμης

βλάπτει μᾶλλον ἢ ὠφελεῖ τὸν σοφόν. Παρατιθέμενος εἰς τὰς σημειώσεις ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Σιμπλικίου, ἔνθα περιέχεται συλλήβδην πᾶσα τοῦ χρηστοῦ πολίτου ἢ συμπεριφορὰ, ἐπαγόμενος δὲ καὶ χωρίον τι τοῦ Πλάτωνος περὶ τοῦ δικαίου ἀνδρός, τοῦ ἀναγκαζομένου νὰ ζῆ ἐν μοχθηρᾷ πολιτείᾳ καὶ μετὰ μοχθηρῶν πολιτῶν, ἀναφωνεῖ. «ὦ τοῦ θεοῦ Πλάτωνος! Οὐαὶ τοῖς ἀναπεπλησμένοις ἐλληνικῶν αἱμάτων τυράννοις, καὶ τοῖς φίλοις αὐτῶν καὶ συμμάχοις». Εἰς δὲ τὴν προμνημονευθεῖσαν τοῦ Ἐπικτήτου φράσιν («ἔνα σε δεῖ ἄνθρωπον ἢ ἀγαθὸν ἢ κακὸν εἶναι») σημειοῦται μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ παρρησίας. «Πλείστου ἀξίον παράγγελμα, τὸ μίαν ὁδὸν τοῦ βίου, καὶ ταύτην τὴν ἀρίστην ἐλέσθαι, καὶ μὴ ἐκτρέπεσθαι ταύτης, κατὰ τοὺς λεγομένους παλιμβόλους τε καὶ πηλιμβούλους καὶ ἄλλοπροσάλλους. Τούτων γὰρ ἕκαστος οὐχ εἷς ἐστὶν ἄνθρωπος, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ παντοῖοι, ἄλλοτ' ἐπ' ἄλλο μεταπηδῶντες ἐπιτήδευμα. Ἐπιπολάζουσι δὲ οἱ τοιοῦτοι μάλιστα ἐν ταῖς πολιτικαῖς μεταστάσεσι καὶ ταραχαῖς, νῦν μὲν τούτῳ, νῦν δ' ἐκείνῳ, ἐνίοτε δὲ μηδετέρῳ τῆς στάσεως μέρει προστιθέμενοι, οὐ διὰ τὸ προστεθεῖσθαι τῇ πατρίδι, ἀλλ' ἵνα μὴ, θατέρῳ οἰκειούμενοι, τὴν θατέρου δυσμένειαν ἐπισπάσωνται. Οὗτοί εἰσιν, οἱ τοῖς πᾶσι τὰ πάντα γινόμενοι, οὐχ ἵνα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τοὺς πάντας κερδήσωσιν, ἀλλ' ὅπως αὐτοὶ πάσης ζημίας ἐκτὸς ἑαυτοῦς καταστήσωσιν. Οὗτοί εἰσιν οἱ χ λ ι α ρ ο ἶ, δι' οὓς προσηκόντως ἐρρήθη τὸ «οὕτως, ὅτι χλιαρὸς εἶ, καὶ οὔτε ψυχρὸς, οὔτε ζεστὸς, μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου». (Ἀποκαλ. γ', 15)».

«Βάσιν τῆς ἐκδόσεώς μου (λέγει ὁ Κοραῆς) ἔβαλα τὴν πολυπονον ἐκδοσιν τοῦ σοφοῦ Schweighäuser, καὶ αὐτὴν ἠκολούθησα κατὰ πόδας, πλὴν ὀλίγων τινῶν, φανερωμένων εἰς τὰς σημειώσεις». Ἡ ἐκδοσις αὕτη τοῦ μεγάλου ἄλσακτοῦ φιλολόγου, περὶ οὗ διὰ μακρῶν διελάβομεν ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ, εἶναι ἔτι καὶ σήμερον ἐκ τῶν ἐξαιρέτων ἔργων τῆς φιλολογικῆς τῶν νεωτέρων χρόνων κριτικῆς. Ὁ Schweighäuser ἐξέδωκε κατὰ πρῶτον τῷ 1798 τὸ Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου καὶ τὸν Πίνακα τοῦ Κέβητος, ἀμφότερα μετὰ πολλῆς κεκαθαυμένα περισκεψέως καὶ κατὰ τὸ ἐνὸν ἐπηγνωρωμένα. Ὁλίγω ὕστερον, τῷ 1799 — 1800 ἐξέδωκεν ἐν πέντε τόμοις τὸ Ἐγχειρίδιον καὶ τὰς Διατριβὰς τοῦ Ἐπικτήτου μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως καὶ σημειώσεων καὶ μετὰ τοῦ ἐκτενοῦς ὑπομνήματος τοῦ φιλοσόφου Σιμπλικίου, προσθεὶς καὶ τὴν χριστιανικὴν παράφρασιν τοῦ Ἐγχειριδίου καὶ ἑτέραν παράφρασιν,

γενομένην ὑπὸ Νείλου τοῦ Ἀσκητοῦ. Τὰ «Μνημεῖα ταῦτα τῆς Ἐπικτητείου φιλοσοφίας» ὅπως ἐπέγραψε τὸ κολοσσιαῖον αὐτοῦ ἔργον· ὁ κλεινὸς τοῦ ἐν Στρασβούργῳ πανεπιστημίου καθηγητῆς, οὐδαμῶς παλαιωθέντα, μνημονεύονται συχνὰ ὑπὸ τῶν φιλολογῶν μετ' ἐγκωμίων καὶ θαυμασμοῦ. Ἄπασαι αἱ μέχρι τοῦδε ἐκδόσεις τῶν ἐπικτητείων ἀπομνημονευμάτων στηρίζονται ἐπὶ τῆς κρηπίδος, ἣν ὑπέθετο ὁ φιλοπονώτατος καὶ κριτικώτατος Schweighäuser. Ὁ γάλλος φιλόλογος Δύβνερος, ὁ τῷ 1840 ἐκδοὺς εἰς ἓνα καὶ μόνον τόμον μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Θεοφράστου τοὺς Χαρακτήρας, τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου τὰ εἰς ἑαυτὸν, τοῦ Ἐπικτήτου τὰς Διατριβάς καὶ τὸ Ἐγχειρίδιον σὺν τοῖς ὑπομνήμασι τοῦ Σιμπλικίου, τοῦ Κέβητος τὸν Πίνακα καὶ Μαξίμου τοῦ Τυρίου τὰς Διαλέξεις, ἀποφαίνεται περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Schweighäuser, ὅτι εἶναι θαυμάσιον πρότυπον κριτικῆς τέχνης, ἐπιστημόνως, φρονίμως καὶ περισσευμένως ἐπιτετηδευμένης (*artis criticae doctæ, prudenter et circumspecte exercitiæ mirificum exemplar*). Οὐδὲν ἦντον ἐγκωμιάζει καὶ τὴν Κοραῆν (ἀποκαλῶν αὐτὸν *praestantissimum Graecum, summum Coraem*) ὅτι ἐποίησατο καὶ ἐν τῷ Ἐγχειρίδιῳ καὶ ἐν ταῖς Διατριβαῖς πολλὰς *egregias emendationes*, καὶ *eximias conjecturas*, ὧν οὐκ ὀλίγας προθύμως ἀσπάζεται ὁ γάλλος κριτικός. Ἐκ τῶν ἄλλων νεωτάτων τοῦ Ἐγχειριδίου ἐκδοτῶν, ὁ γάλλος ἀκαδημαϊκὸς καὶ περὶ τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν δεινότατος, Κάρλος Θυρότος (1874) λέγει ἐν τῷ προοιμίῳ του. «Γνωστὸν ὅτι ὁ Schweighäuser ἀποκατέστησε μετὰ κριτικῆς εὐστοχίας τὸ κείμενον τοῦ Ἐγχειριδίου διὰ τῆς εἰδικῆς ἐκδόσεως, τῆς γενομένης τῷ 1798. Ἐπανέλαβε δὲ τὸ κείμενον καὶ τὴν λατινικὴν μετάφρασιν, ἀλλὰ χωρὶς τῶν διαφόρων γραφῶν, ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τῶν «Μνημείων τῆς Ἐπικτητείου Φιλοσοφίας» (1799—1800). Ὁ Κοραῆς ἐξέδωκεν ἔπειτα τὸ Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου καὶ τὸν Πίνακα τοῦ Κέβητος σὺν τῇ γαλλικῇ ἀμφοτέρων μεταφράσει ὑπὸ τοῦ θείου μου Φραγκίσκου Θυρότου, μετ' ἰδίων σημειώσεων, γεγραμμένων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ. Ἐκ τῶν διορθώσεων τούτων, ἄλλαι μὲν εἶναι λίαν εὐστοχοί, ἄλλαι δὲ ὅπως οὐκ ἀποστέργει ὁ Θυρότος· ἀλλ' ὁ κύριος τοῦ Κοραῆ σκοπὸς ὑπῆρξεν οὐχὶ τοσοῦτον ἢ παρασκευὴ κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἐγχειριδίου ὅσον ἢ ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐκλογὴν ὑποτύπωσις τῶν περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν καθηκόντων διδασκαλιῶν τῶν στωικῶν φιλοσόφων. Ἐπισυνῆψε δὲ εἰς τὸ Ἐγχειρίδιον τὸν Πίνακα τοῦ Κέβητος καὶ τὸν εἰς Δια

ὕμνον τοῦ Κλεάνθους, διότι οὕτως ἔπραξαν καὶ οἱ πλείστοι τῶν προγενεστέρων ἐκδοτῶν, οἵτινες πάντα ταῦτα τὰ διαφόρου ἀρχῆς συγγραμμάτια εἰκότως ὑπελάμβανον καλλιστον ἐγκόλπιον ἠθικῆς φιλοσοφίας. Πρὸς μείζονα μάλιστα τῆς ἠθικῆς πραγματείας συμπλήρωσιν, πολλοὶ τῶν παλαιότερων καθηγητῶν συνήρμωσαν τὸ Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου καὶ τὸν Πίνακα τοῦ Κέβητος μετὰ τῶν Χαρακτήρων τοῦ Θεοφράστου, μετὰ τῆς γνωστῆς περὶ Ἡρακλέους ἀλληγορίας τοῦ Προδίκου καὶ τοῦ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς τοῦ Πλουτάρχου. Περὶ τοῦ Κέβητος γράφει ὁ Κοραῆς. «Ὁ Κέβης ἦτον ἓνας ἀπὸ τοὺς συνευρεθέντας φίλους καὶ μαθητὰς τοῦ Σωκράτους εἰς τὰς φυλακάς, τὴν ἡμέραν ὅτε τὸν ἐπότισαν τὸ κώνειον. Τρεῖς διαλόγους ἀναφέρουν εἰς τὸν Κέβητα ὁ Σουΐδας καὶ ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, ἐπιγραφομένους «Φρύνιχος», «Ἐβδόμη» καὶ «Πίναξ». Δὲν μᾶς ἀρῆκεν ὁ χρόνος παρὰ τὸν Πίνακα, δισταζόμενον καὶ τοῦτον ἀπό τινος (ἀλόγως ἴσως) ἂν ἀληθῶς ἦν αὐτὸς ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Κέβης Πίνακα». Καὶ παρακκτιῶν. «Ὁ Ἐπίκτητος καὶ ὁ Κέβης, ἂν καὶ διαφόρου αἵρέσεως φιλόσοφοι, τὴν αὐτὴν ὕλην πραγματεύονται, τὴν ἀρετὴν, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λογικοῦ ζώου». Ἄλλ' ἀφ' οὗ πραγματεύονται τὴν αὐτὴν ὕλην, διατί ἄρα γε εἶναι ἄλογος ἢ ὑπόθεσις ὅτι ὁ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Θηβαίου Κέβητος φερόμενος Πίναξ συνετάχθη ὑπὸ τινος μεταγενεστέρου Στωικοῦ; Ἡ ἐν τῷ ἱερῷ δῆθεν τοῦ Κρόνου ἀνατεθειμένη ἀλληγορικὴ αὕτη γραφὴ ἦτοι Πίναξ εἶναι ἄπταιστος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὁδηγὸς καὶ περισπούδαστον μνημεῖον τῶν ἠθικῶν δογμάτων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος· διότι διδάσκει τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀληθινῆς παιδείας τὴν ἀσκήσιν, ὑποδεικνύων ἅμα καὶ τὰ βλαβερὰ ἐπακολουθήματα τῆς ψευδοπαιδείας καὶ τῆς κακίας. Ὁ Πίναξ οὗτος ἐνέπνευσε τῷ μεγαλοφυεῖ Νεαπολίτῃ, Βίκω, τὰς ἀρχὰς τῆς νέας ἐπιστήμης ἦτοι τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας. Ἄλλ' εἶναι ἄρα γε γνήσιον ἔργον τοῦ ἐκ Θηβῶν μαθητοῦ τοῦ Σωκράτους; ὅπως πρεσβεύει ὁ Κοραῆς; Πρῶτος ὁ Ἱερώνυμος Οὐόλφιος τῷ 1560, εἶτα δὲ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα, τρεῖς γάλλοι ἀκαδημαῖκοι, ὁ Σεβὲν (1711), ὁ Κάυλος (1760) καὶ ὁ Γαρνιέ (1786) ἐξέφρασαν ὑπόνοιαν ἢ ἐπειράθησαν νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι τὸν Πίνακα συνέταξεν οὐχὶ ὁ Θηβαῖος Κέβης, ὁ τοῦ Σωκράτους φίλτατος ὁμιλητῆς, ἀλλ' ἕτερός τις φιλόσοφος, ἐκ τῶν λεγομένων ἐκλεκτικῶν. Πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ὁ Πίνακογράφος δὲν ἦτο ὁπαδὸς τῆς σχολῆς, εἰς ἣν ἐφοῖτα ὁ Θηβαῖος Κέβης, παρατηροῦσιν οἱ προμνημονευθέντες κοιτικοὶ, ὅτι ἐν τῷ Πίνακι γίνεται μνεῖα τῶν

Περιπατητικῶν, ἀναφέρονται δὲ συγγράμματ᾽α τοῦ Πλάτωνος, ἔστις ἦτο πολλῶ τοῦ Κέβητος νεώτερος. Τῶ ὄντι ἐν τῷ Πίνακι μνημονεύονται ὀνομαστί οἱ Περιπατητικοί, τοῦτον δὲ τὸν πρῶτον ἀναχρονισμόν ἐπιχειρεῖ ὁ Κοραῆς νᾶ οἰκονομήσει, βεβιασμένως πως ἐξηγούμενος τὴν ἀρχικὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν. «Περιπατητικῶν γὰρ τῶν ἀπ' Ἀριστοτέλους οὐκ εἰκὸς μνημονεῦται τὸν Κέβητα, μήπω κατ' αὐτὸν γεγονότων. Διὸ καὶ τινες ἔκ τε τοῦ ὀνόματος τούτου, καὶ τινῶν ἐτέρων ἐν τῷ Πίνακι φερομένων, μὴ εἶναι τοῦ Κέβητος σύγγραμμά τὸν Πίνακα, ἀλλὰ νεωτέρου τινὸς ἐτέρου, μετ' Ἀριστοτέλην ἀκμάσαντος, ἰσχυρίζονται. Ὁρθότερον ὁ πρὸ ἐμοῦ διέγνω, ὡς οὐκ ἀπεικὸς καὶ πρὸ τῆς τῶν Ἀριστοτελικῶν αἰρέσεως, Περιπατητικούς ἢ Περιπατικούς ἐπικληθῆναι τῶν φιλοσοφησάντων τινᾶς, ἀπὸ τοῦ Περιπάτου, ὅς οὐ μόνον τὸν τόπον, ἐν ᾧ περιεπάτου, ἀλλὰ καὶ διάλεξιν ἢ διατριβὴν σοφιστοῦ ἢ φιλοσόφου μεταφορικῶς σημαίνει, διὰ τὸ ἐν τοῖς περιπάτοις μάλιστα τὰς τοιαύτας διαλέξεις περᾶνεσθαι· καὶ ταῦτα μὲν ὁ πρὸ ἐμοῦ, μαρτυρεῖ δὲ τῆ διττῆ σημασίᾳ ταύτῃ καὶ ὁ Ἡσύχιος, περίπατοι, αἱ ἱστορίαι καὶ οἱ λόγοι ἢ τόποι διακινήσεων».

Πρῶτος ὁ ὀλλανδὸς καθηγητῆς Βέρκελ, τελευτώσης τῆς ἐπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἀνέβριψε τὴν γνώμην ὅτι ὁ Πίναξ ἐγράφη ὑπὸ Κέβητος τοῦ Κυζικηνοῦ, ἀκμάσαντος περὶ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου. Εἰς τὴν εἰκασίαν δὲ ταύτην ἐπόμενος ὁ γάλλος Γαρνιέ, διώρθωσε τὸ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ λεγόμενον, ὅτι τὸν Πίνακα ἔγραψεν ὁ Κέβης ἐκείνος, εἰς τὸ Κέβης ὁ Κυζικηνός· ἀλλὰ μή πως ὁ χαριέστατος Σαμσατεὺς δὲν ἀναφέρει ἐν τῷ Ἐνυπνίῳ, τὸν Δημοσθένην ἐκείνον; Κατὰ τὸν Διογένην τὸν Λαέρτιον καὶ ἄλλους, ὁ Πίναξ εἶναι ἔργον τοῦ Ἡθηβαίου Κέβητος, εἰς τὴν παράδοσιν δὲ ταύτην ἐμμένει πιστὸς πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ Κοραῆς. Ἄλλ' αἱ ἐνστάσεις, αἱ κατὰ τῆς παραδόσεως ἀντεπαγόμεναι, εἶναι πολλαὶ καὶ σπουδαῖαι. Ἐν πρώτοις παρατηρητέον ὅτι τὰ πλείστα καὶ τὰ ἄριστα τῶν ἀντιγράφων τοῦ Πίνακος, φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Κέβητος ὡς συγγραφέως, χωρὶς τῆς προσθήκης τοῦ Ἡθηβαίου. Ἐπειτα, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Δρόσιν (1873), τὸ πρῶτον τοῦ Πίνακος καταμηνύει τὸν συγγραφέα, τρόφιμον τῆς κυνικῆς μάλλον καὶ τῆς στωικῆς ἢ τῆς σωκρατικῆς σχολῆς. Κυνικὴ καὶ στωικὴ εἶναι ἡ ὑποτυπωμένη αὐτόθι τριχοτομία πάντων τῶν πραγμάτων, εἰς ἀγαθὰ, κακὰ καὶ ἀδιάφορα· στωικὴ ἐπ' ἴσης ἢ ἀντίθεσις τῶν ἀφρόνων καὶ τῶν σοφῶν, ἢ διαίρεσις εἰς φαύλους καὶ σπουδαίους

καὶ ἡ ἔννοια τῆς εὐδαιμονίας, ὡς τέλους τοῦ βίου. Ὅτι δὲ ὁ Πίναξ εἶναι δημιούργημα στωικοῦ μᾶλλον ἢ σωκρατικοῦ φιλοσόφου, μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ συγγραφέως πρὸς τοὺς ἡδονικοὺς, περιπατητικούς καὶ διαλεκτικούς, ὡς ἐραστὰς τῆς ψευδοπαιδείας. Ἀλλὰ, πλὴν τοῦ πραγματικοῦ, καὶ τὸ λεκτικὸν τοῦ Πίνακος ἀπάδει πολλαχοῦ πρὸς τοὺς κανόνας τῆς Ἀτθίδος γλώσσης, περιλαμβάνον οὐκ ὀλίγας λέξεις, ὅπως ἀλλοτρίας τοῦ δοκίμου ἑλληνισμοῦ. Τὸ «Περιπατητικοί» δὲν ἀπαντᾷ πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Κικέρωνος, ὅστις πρῶτος ἐχρήσατο τῷ ὀνόματι τούτῳ· αἱ δὲ λέξεις «μετάνοια», «δικαιοπραγῶν», «εὐπόρητος», «βου- νόος», «θέμα», «πυλῶν», «ἐκπτώσις» (ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «δυστυχία») κλ. δὲν εἶναι ἴδιαι τῆς ἀττικῆς διαλέκτου. Ὁ Δρόσιν οὐδαμῶς ἀποδέχεται ὡς συγγραφέα, Κέβητα τὸν Κυζικηνόν· διότι, τεθέντος ὅτι ὁ Κέβης οὗτος συνέγραψε τὸν Πίνακα κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς δευτέρας ἑκατοντα- ετηρίδος, πῶς ἐξηγεῖται ὅτι ἤδη περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὑπελαμβά- νετο ὁ Πίναξ, κατὰ γενικὴν παράδοσιν, ἔργον τοῦ Θηβαίου Κέβητος; Πιθανώτερον λοιπὸν, κατὰ τὸν Δρόσιν, ὅτι ὁ Πίναξ συνεγράφη ὑπὸ τινος σοφιστοῦ, ἀκμάσαντος ὀλίγον μετὰ τὸν Δίωνα τὸν Χρυσόστομον. Ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς κριτικῶν, ὁ Ζέλλερος ἀποφαίνεται ὅτι ὁ Πίναξ εἶναι ὑποβο- λιμαῖος, ἔλκων τὴν ἀρχὴν «ἐκ κυνικῶν καὶ νέων στωικῶν πηγῶν», ὁ Οὔστενερ ὅτι συνετάχθη κατὰ τὴν τρίτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα· ὁ Κράους καὶ ὁ ἐν Γοττγγη καθηγητῆς Βιλλιάμοβιτς Μοέλλενδορφ, ἀνάγουσιν αὐτὸν εἰς τοὺς χρόνους τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ὁ ἄγ- γλος Ἰέραμ, εἰς χρόνους προγενεστέρους, ὁ Σίτλ εἰς τὸν κυνικὸν Κέβητα, καὶ ὁ Πραϊχτερ, εἰς τὴν πρώτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα. Μόνος ὁ καθηγητῆς Βάηι ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς γνησιότητος, ἀλλ' ἡ γνώμη τοῦ ἀοι- δίμου ἐρμηνευτοῦ τοῦ Ἡροδότου οὐδαμῶς ἐκλόνησε τὴν παρὰ τοῖς φιλο- λόγοις κοινὴν δόξαν, ὅτι ὁ διάλογος οὗτος εἶναι πόνημα συγγραφέως πολλῶ τοῦ Θηβαίου Κέβητος μεταγενεστέρου. Ἀπειράριθμοι εἶναι αἱ μέχρι τοῦδε γενόμεναι ἐκδόσεις τοῦ Πίνακος· ἀρκούμεθα μνημονεύοντες μόνον τὰς νεωτάτας, τὴν τοῦ Δρόσιν (1871), τοῦ Lécluze (1877), τοῦ Ἰέραμ (1878), τοῦ ἰταλοῦ Barone (1883) καὶ τοῦ Πάρσονς (1889). Ἡ ἀρίστη περὶ τούτου κριτικὴ διατριβὴ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Κ. Μυλλέρου τῷ 1877 ἐν Βυρσβούργῳ ἐκδοθεῖσα (de arte critica Cebetis Tabulae adhibenda)· ὁ Μύλλερος, παραβαλὼν, τῇ φιλόφρονι ἀρωγῇ λογίων ἐταίρων, τὰ ὑπάρχοντα τοῦ Πίνακος ἀντίγραφα, ὁμολογεῖ ὅτι ὠφελήθη οὐ μικρὸν καὶ ἀπὸ τῶν σημειώσεων τοῦ Κοραῆ (e quo

(commentario Corai) multis in locis magnum capias fructum). Ἐν σελ. 81 παρατίθεται ὁ Μύλλερὸς πάσας τοῦ Κοραῆ τὰς διορθώσεις, παρατηρῶν ὅτι ὁ Δύβνερὸς, ὁ Σάουππε (ἐν τῇ ἀξιολόγῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Δρόσιν ἐπικρίσεώς του) καὶ ἄλλοι προέτειναν ἰδίας διορθώσεις, ἀγνοοῦντες ὅτι τοιαῦται ἀκριβῶς ἐγένοντο πρότερον ὑπὸ τοῦ Κοραῆ. Καὶ ἐν τῷ Centralblatt (κριτικῇ ἐφημερίδι, ἐν Λιψία ἐκδιδομένη) ἀνώνυμος καθηγητῆς ἐπικρίνων τῷ 1871 πραγματείαν τινὰ περὶ τοῦ Κέβητος, προτείνει τὸ παρὰ τῷ Πίνακι φερόμενον «ἐπικατοικεῖ» νὰ γραφῇ «ἔτι κατοικεῖ»· ἀλλὰ πρὸ 45 ἐνιαυτῶν παρετήρησεν ὁ Κοραῆς «ὑποπτος ἢ σύνθεσις τοῦ «ἐπικατοικεῖ»· ἴσως ἐγέγραπτο ἔτι κατοικεῖ». Ἐκ τῶν καλῶν τοῦ Κοραῆ διορθώσεων εἶναι καὶ ἡ τροπὴ τοῦ «φιλότιμος» εἰς τὸ «φιλόθιμος» ἣν προείλετο τῷ 1840 ὁ καθηγητῆς Κνόλ. Ὁ δὲ Δρόσιν, λυπούμενος ὅτι δὲν ἐνέτυχε τῇ ἐκδόσει τοῦ Κοραῆ (quam editionem doleo me nullo modo pascisci potuisse), μεταγράφει τὰς εἰκασίας ἐκείνου ἐξ ἄλλων ἐκδόσεων. Γνωστὸν ὅτι τὸ ἐλληνικὸν κείμενον τοῦ ἐπιλόγου τοῦ Πίνακος ἀπώλετο, διασωθὲν μόνον ἐν τῇ ἀραβικῇ μεταφράσει, τῇ γενομένη ὑπὸ Ibnī Musknoīh, ἐπὶ τοῦ ἐβδόμου καλίφου ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀββασιδῶν, Ἀλμαμούν, κατὰ τὴν ἐνάτην μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα. Ὁ καθηγητῆς Κράους, ὁ ἐν Βιέννῃ τῷ 1882 γερμανιστὶ ἐκδοὺς τὸν Πίνακα τοῦ Κέβητος, προσέθηκε καὶ τὸν ἐπίλογον, ἐκ τῆς ἀραβικῆς μεταφρασθέντα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ καὶ γλωσσολόγου Φρ. Μυλλέρου (πρῶτος ὁ Σαλμάσιος ἐξέδωκε τῷ 1640 τὸν Διάλογον μετὰ τῆς ἀραβικῆς μεταφράσεως). Παρατηρητέον τελευταῖον, ὅτι καὶ ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν λογίων διέτριψάν τινες περὶ τὸν Πίνακα τοῦ Κέβητος, οὗ παράφρασις εἰς τὴν καθωμιλημένην ἐλληνικὴν ἐτυπώθη τὸ πρῶτον ἐν Βιέννῃ τῷ 1792, δαπάνῃ Γ. Καρατζᾶ· εἶτα δὲ τῷ 1799 ὁ γνωστὸς πολυγράφος Δάρβαρις, ἐξέδωκε καὶ τὸ ἐλληνικὸν κείμενον σὺν τῷ Ἐγχειρίδι τοῦ Ἐπικτήτου, ὑπὸ τὴν ἀφελῆ ἐπιγραφὴν· «Χρυσοῦν Ἐγκόλπιον ἦτοι Κέβητος Θηβαίου πίναξ· ἢ ζωγραφία τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ Ἐπικτήτου Ἠθικὸν Ἐγχειρίδιον μετὰ χαλκογραφικῆς εἰκόνος πάνυ ὠραίας· ᾧ προσετέθη καὶ ἐν σχεδίασμα φιλοσοφικὸν περὶ τῶν καθηκόντων τῶν πιστευόντων εἰς τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν· βιβλίον λίαν ὠφέλιμον εἰς ὄλους, ὅσοι θέλουν νὰ ζῶσιν ἐναρέτως καὶ εὐτυχῶς εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, πρὸ πάντων δὲ εἰς τοὺς σπουδάζοντας νέους». Εἰς τὸ Ἐγχειρίδιον καὶ τὸν Πίνακα ἐπισυνῆψεν ὁ Κοραῆς τὸν πολυθρύλητον εἰς Δία ὕμνον τοῦ μεγαλόφρονος στωικοῦ Κλεάνθους, τὸ ἀγλαΐσμα τοῦτο τῆς στωικῆς

φιλοσοφίας, τὸ ἐν τισιν ἀναμιμνήσκον τῶν χριστιανῶν τὴν Κυριακὴν Προσευχὴν. Ὁ Κοραῆς ἐπήνεγκεν αὐτόθι ὀλίγας ἀλλ' εὐφυστάτας κριτικὰς διορθώσεις καὶ ἐξηγήσεις. Λόγου χάριν, τὸ ἐν τῷ 32 στίχῳ «ἀρχικέραυνε» διώρθωσε γράψας «ἀργικέραυνε». Ὁ τελευταῖος τοῦ Ὑμνου ἐκδότης, καθηγητὴς Οὐάξμουθ (1875) παραβαλὼν ἀκριβέστατα τὸν Φαρνεσίνον κώδικα καὶ πολλὰ ἐπὶ τὸ ὀρθότερον ἀποκαταστήσας, εὔρεν ἤδη ἐν τῷ κώδικι ἐκείνῳ τὴν γραφὴν «ἀργικέραυνε» ἀντὶ τῆς τέως πλημμελοῦς «ἀρχικέραυνε». Ἄγνοῶν δὲ ὅτι ἡ διόρθωσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Κοραῆ, ἀναφέρει τὸν Μεινέκιον ὡς ἐπανορθώσαντα τὴν λέξιν, ἐν ᾧ πέμπτῳ καὶ τριακοστῷ ἔτει πρὸ τοῦ Μεινεκίου, ὁ Κοραῆς ὑφηγήσατο τὴν προσήκουσαν τοῦ στίχου θεραπείαν.

Ὁ ὄγδος καὶ ὁ ἕνατος (τελευταῖος) τῶν Παρέργων τόμος περιλαμβάνουσι τὰς Διατριβάς, ἃς ἔγραψε, καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ Ἐπικτήτου, ὁ φίλτατος αὐτοῦ μαθητὴς, Φλάβιος Ἀρριανὸς ὁ Νικομηδεὺς, γλαφυρὸς φιλόσοφος καὶ ἱστορικὸς, διὰ τὸ τῆς παιδείας ἐπίσημον καὶ τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ σύνεσιν, χρηματίσας εὐδοκίμως Καππαδοκίας τοπάρχης, εἶτα ἀναβὰς καὶ εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα, γενόμενος δὲ καὶ ἄρχων ἐν Ἀθήναις. Τὸ λεκτικὸν τοῦ Ἀρριανοῦ, περὶ οὗ διέλαβον ἰδιαιτέρως οἱ γερμανοὶ καθηγηταὶ Γρουνδμαν (1884), Βοένερ (1885) καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ Μύκε (1887) μετέχει τῆς «εἰρομένης λέξεως» ἧς ἀπαράμιλλον πρότυπον εἶναι ὁ Ἡρόδοτος καὶ ἐν μέρει ὁ Ξενοφῶν· ἐπικληθεὶς δὲ ὁ Ἀρριανὸς «νέος Ξενοφῶν» ἐφιλοτιμήθη νὰ φανῆ ἄξιος τῆς προσηγορίας ταύτης, ἐπιτηδεύσας φράσιν ἰσχνὴν καὶ ἀπέριττον, ὅπως αὐτὸν ἀττικίζουσιν ἐν τῇ «Ἀλεξάνδρου Ἀναβάσει», ἰωνίζουσιν δὲ ἐν τῇ «Ἰνδικῇ». Ἐκδίδων τὰς Διατριβάς ἠρείσθη ὁ Κοραῆς ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ Schweighauser· ἀλλ' εἶχε πρόχειρον καὶ ἀντίτυπον τῆς πρώτης τῶν Διατριβῶν ἐκδόσεως, γενομένης τῷ 1535 ἐν Ἐνετίᾳ ὑπὸ Τριγκάβέλλη· εἰς τὰ περισέλιδα τοῦ ἀντιτύπου τούτου εὔρεν ὁ Κοραῆς σεσημειωμένας διαφόρους γραφάς, αἵτινες μικρὸν παρέσχον αὐτῷ βοήθημα· ἀλλ' ὅμως ἐποιήσατο διορθώσεις τινὰς ἐπιτυχεῖς (ἃς ἐνέκρινε καὶ ὁ ὕστερον τὰς Διατριβάς ἐκδοὺς Δύβνερος), εὐφυστάτα δὲ ἠρμήνευσεν ἐν ταῖς σημειώσεσι πολλὰς λέξεις καὶ φράσεις τῆς σημερινῆς γλώσσης. Ἐν τοῖς προλεγομένοις, ἐπανέρχεται ὁ Κοραῆς εἰς τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἐξ Ἱεραπόλεως φιλοσόφου. «Ὁ Ἐπίκτητος (λέγει) ἔζησεν εἰς ἄκραν πενίαν, καὶ ἐπέρανε τὸ ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς του διδάσκων τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν, ἧτις οὐδ' αὐτὴ ἠδυνήθη νὰ τὸν πλουτίσῃ,

εἰ καὶ πολλοὶ πολλῶν πλουσίων οἴκων τῆς Ῥώμης νέοι ἐσύχναζαν εἰς τὸ σχολεῖόν του εἰς τὴν Νικόπολιν. Διὰ τὴν πενίαν, καὶ παλὺ πλέον ἀπὸ ζῆλον νὰ συνεργήσῃ τι διδάσκων εἰς θεραπείαν τῆς κατεχούσης τότε φθορᾶς τοὺς Ῥωμαίους, ἔμεινεν ἄγαμος. Τόση φθορὰ εἶχε χρεῖαν ὄχι ἐνός, ἀλλὰ πολλῶν ἰατρῶν, ἀπερισπάστων ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην φροντίδα, καὶ ἀσχολουμένων νύκτα καὶ ἡμέραν εἰς μονώτατον τῆς διδασκαλίας τὸ ἐπάγγελμα. Ὁ Ἐπίκτητος, ἀντὶ νὰ μισήσῃ, ἐσυμβούλευεν εἰς ἄλλους τὸν γάμον, ὡς ἐν' ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ χρηστοῦ πολίτου, κ' ἐκατηγόρει τοὺς συμβουλευόντας τὴν ἀγαμίαν· αὐτὸς ἀνέθρεψε μισθώσας τροφὸν, βρέφος φίλου, ὅστις διὰ πτωχείαν ἐμελέτα νὰ τὸ ἀπορρίψῃ. Ἄλλὰ δὲν τὸν ἐλάνθανεν, ὅτι συμβαίνουν εἰς τὸν βίον καὶ περιστάσεις, ὅτε ὁ πολίτης πλειότερον ὠφελεῖ τὴν πατρίδα μένων ἄγαμος, παρὰ ἀφίνων εἰς αὐτὴν τέκνα, πολλάκις τοῦ πατρὸς ἀνομοιότατα· ὅθεν ἐρωτᾷ, ἐὰν ἀπὸ τοὺς Θηβαίους ὅσοι ἐτεκνοποίησαν, ὠφέλησαν πλέον τὰς Θήβας παρὰ ὁ ἄγαμος Ἐπαμινώνδας, ἢ ἂν ὁ πεντήκοντα γεννήσας υἱοὺς Πρίαμος συνήργησε πλέον εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, παρὰ ὁ ἄγαμος Ὀμηρος. Ποίαν δὲ παιδείαν νοεῖ καὶ παραγγέλλει ὁ ἠθικὸς οὗτος φιλόσοφος; Οὐχὶ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν τὴν μάθησιν· αὐτὴ χρησιμεύει ἀναμφιβόλως πολὺ εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ δὲν φέρει τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὰ ἔθνη ὅταν δὲν συνοδεύεται μὲ τὴν ἀληθινὴν παιδείαν, τὴν τελειοποίησιν τοῦ λογικοῦ. Δυνατὸν, λέγει ὁ Ἐπίκτητος, νὰ παραβάλλεται τις μ' αὐτὸν τὸν Δημοσθένην εἰς τὴν δεινότητα τοῦ λέγειν, καὶ ὅμως νὰ καχοδαιμονῇ. Δυνατὸν νὰ κατασταθῇ πανεπιστήμων, καὶ ὅμως νὰ δυστυχῇ, διὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀληθινῶν ἀγαθῶν· δυνατὸν νὰ ἐπαγγέλλεται καὶ φιλόσοφος, καὶ ὅμως νὰ μωραίνῃ ἂν δὲν ἔμαθε τὴν ἐπιστήμην τῆς Βιωτικῆς. «Δεῖ μὲν καὶ φιλοσοφεῖν, δεῖ δὲ καὶ ἐγκέφαλον ἔχειν»». Ταῦτα καὶ ἄλλα διδάσκουσιν αἱ πολύτιμοι τοῦ Ἐπικτήτου Διατριβαί, ἃς ὁ Κοραῆς προσφυῶς ἐπονομάζει βιβλίον ἐλευθερίας. «Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦτο ἔχει πᾶς τις νὰ διδαχθῇ, ὅτι διὰ μόνης τῆς ἀληθινῆς παιδείας ἀποκτᾶται ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία («μόνους τοὺς παιδευθέντας ἐλευθέρους εἶναι»). Τῆς παιδείας ἔργον καὶ ἐπάγγελμα εἶναι νὰ σύρῃ τὸ Λογικὸν ἀπὸ τὸ σκότος, νὰ διασκεδάξῃ, ὡς ἡ Ὀμηρικὴ Ἀθηναῖ, τὴν ἀχλὺν ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάστου, διὰ νὰ διακρίνῃ τὰ ἀληθῶς συμφέροντα ἀπὸ τὰ βλαβερὰ. Συμφέρι εἰς αὐτὸν νὰ ὠφελῇ τὸ κοινόν, ἂν θέλῃ νὰ ὠφεληθῆται καὶ αὐτός· συμφέρι νὰ κερδαίνῃ καὶ ὄχι νὰ ζημιουῖται («οὐδεὶς δίχα ἀπωλείας καὶ ζημίας

κακός ἐστι»). Τὸν συμφέρει νὰ γαληνιάζη ἡ ψυχὴ του καὶ ὄχι νὰ ταρασσεται ἀπὸ μεριμνῶν πόλεμον ἀκατάπαυστον. Ἀλλὰ τοιαύτην γαλήνην μὴν ἐλπίση ν' ἀπολαύση ἂν δὲν ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τοὺς ματαίους φόβους, ἂν δὲν ἀποχαιρετίση τὰς ματαίας ἐλπίδας, ἂν δὲν ἐνεργῆ πᾶσάν του πράξιν μ' ὅσῃν χρειάζεται ἢ πράξις φροντίδα, χωριστὴν ἀπ' ἄλλας φροντίδας, ὥστε, καθὼς λέγει ὁ Ἐπίκτητος, νὰ κοιμᾶται, ὅταν κοιμᾶται; καὶ νὰ ἦναι ἔξυπνος, ὅταν ἔξυπνῆ. Ἐνόσω δὲν προξενήσῃ τοιαύτην γαλήνην εἰς τὴν ψυχὴν του, μὴ κομπάζῃ ὅτι εἶναι εὐδαίμων, μηδ' ἂν ἤθελ' ἀποκτήσειν ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς γῆς, καὶ προσκυνεῖσθαι ἀπ' ὅλους τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ὡς βασιλεὺς τῆς οἰκουμένης. Ἡ γαλήνη τῆς ψυχῆς δὲν ἀγοράζεται μὲ τὴν ἐξουσίαν καὶ μὲ τὸν πλοῦτον· ἡ εὐδαιμονία εἶναι βραβεῖον τῆς ἀρετῆς· αἱ μισάνθρωποι ψυχαὶ κατεδικάσθησαν νὰ τρώγωνται ἀπὸ σκώληκα ἀκοίμητον, τὴν ταραχὴν τῆς ψυχῆς». Ὁ Κοραῆς οὐδαμῶς ἀμφιβάλλει ὅτι τὸ ψυχαγωγικὸν τῶν Διατριβῶν ὕψος θὰ ἐμποιήσῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐνθουσιασμὸν εἰς μίμησιν τῆς ἀρετῆς τοῦ περικλεοῦς διδασκάλου, «τώρα μάλιστα ὅτε ἡ πατρίς, ἐλευθερωμένη ἀπὸ τυράννους, ἔχει χρεῖαν ἀληθῶς ἐλευθέρων πολιτῶν». Ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς οὗτος δὲν εἶναι ὅλως ἀκίνδυνος. «Πρέπει νὰ προσέχωσι μὴ ὁ ἐνθουσιασμὸς τοὺς φαντασιώσῃ, ὅτι δύνανται νὰ ἐλευθερωθῶσιν αὐθημερὸν ἀπ' ὅσα ἢ νεότης ἢ ἡ κακὴ ἀνατροφή ἐφύτευσεν εἰς τὰς ψυχὰς των πάθη. Ἐδῶ μάλιστα εἶναι ἀναγκαῖον τὸ γνῶθι σαυτόν. Ἄς ἀρκεσθῆ λοιπὸν ὁ νέος, ἀναγινώσκων τὰς Διατριβὰς, πρῶτον νὰ τὰς μελετήσῃ καὶ νὰ τὰς νοήσῃ καλῶς· ἔπειτ' ἄς σπουδάσῃ νὰ ἐκρίζονη κατὰ μικρὸν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τὰς ἐμποδιζούσας τὴν ἐλευθερίαν ἀλόγους ὀρέξεις μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, ὄχι ὅλας ὁμοῦ, διὰ νὰ μὴ πάθῃ, ὅτι ἔπαθαν πολλοὶ μαθηταὶ τοῦ Ζήνωνος, λιποτακτῆσαντες αἰσχυρῶς, διότι ἠθέλησαν νὰ καταστῶσιν αὐθημερὸν Ζήνωνες. Ἀπὸ τὴν πείραν διδαγμένος ὁ Ἐπίκτητος παραγγέλλει τοὺς νέους νὰ βδίδωσι πλεονὸν παρὰ νὰ τρέχωσιν εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀρετῆς. Ὅλα τὰ μεγάλα (λέγει) φέρουν κίνδυνον εἰς τὸν ἀρχάριον («πᾶσα μεγάλη δύναμις ἐπισφαλῆς τῷ ἀρχομένῳ»)· τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἀποκτᾶται αἰφνιδίως («οὐδὲν τῶν μεγάλων ἄφνω γίνεται»)· τίποτε ἀπὸ τὰ βαρύτεμα δὲν ἀγοράζεται μὲ ὀλίγην τιμὴν, οὐδὲ κάμμία τέχνη ἀξιόλογος μανθάνεται εἰς μικρὸν χρόνου διάστημα. Ἀπὸ τὰ μικρὰ, τὰ εὐκόλα καὶ πρόχειρα καθ' ἕνα πρέπει ν' ἀρχίσῃ, ὡς ἀπὸ τροφὴν λεπτὴν, ἀρμόζουσαν εἰς τὸν ἀκόμη ἀσθενῆ του στόμαχον, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ προχωρήσῃ καὶ εἰς τὰ κατορθώματα

τῆς ἀρετῆς. "Ὅστις, πρὶν δυναμωθῆ κατὰ μικρὸν εἰς τὰ εὐκόλα ταῦτα καὶ πρόχειρα καθήκοντα, τολμήσῃ νὰ γευθῆ τὰ δυσκολώτερα, κινδυνεύει νὰ τὰ ἐξεράσῃ, ὡς ἀδύνατος νὰ τὰ χωνεύσῃ. Τοῦτον τὸν κίνδυνον τρέχουν μάλιστα ὅσοι δὲν εὐτύχησαν νὰ λάβωσι χρηστὴν ἀνατροφήν παιδιόθεν». Ἐνθάδε ὁ Κοραῆς παρατίθεται καὶ ἄλλα χρυσᾶ τοῦ Ἐπικτήτου παραγγέλματα, καὶ δὴ καὶ τὸ κυριώτατον πάντων, «ὄτι πρῶτον ἔργον τοῦ φιλοσοφοῦντος, ἀποβαλεῖν οἴησιν» ἥτις εἶναι τὸ μέγιστον πρὸς τὴν ἀσκησιν τῆς ἀρετῆς ἐμπόδιον.

Ἐκ πρώτης ὕψεως τὸ Ἐγχειρίδιον καὶ αἱ Διατριβαὶ ἔχουσιν ἔμφασιν ὡς ἔργα δύο διαφόρων συγγραφέων, ἐκεῖνο μὲν ἀσπλάγχχνως συντεταγμένον, αὐταὶ δὲ μετὰ μείζονος διακεκοσμημέναι φιλανθρωπίας καὶ ἐπιεικειᾶς τῇ ἀληθείᾳ ὅμως, τὸ Ἐγχειρίδιον εἶναι ἀπηνθισμένον ἐκ τῶν Διατριβῶν, «διὰ τὸ πρόχειρον αἰεὶ αὐτὸ δεῖν καὶ ἔτοιμον εἶναι τοῖς βουλομένοις εὖ ζῆν»· ἀλλὰ κατὰ τὸν ἀπηνθισμὸν μετηνέχθησαν ἐκεῖθεν πολλαὶ ἀκανθαὶ οὐχὶ δὲ καὶ πάντα τὰ βριόεντα τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ἀνθη· καὶ τούτου ἔνεκα τὸ Ἐγχειρίδιον ὁμοιάζει πρὸς ἀνθοσμῖαν οἶνον, ἐμποιοῦντα κατὰ τὴν γεῦσιν ὑποξύ τι καὶ δριμύ. Καθόλου εἰπεῖν, τὰ τέσσαρα διχσωθέντα βιβλία τῶν Διατριβῶν περιέχουσιν ἐν ἑκτάσει ὅ,τι τὸ Ἐγχειρίδιον ἐν συνόψει, ἀλλ' ὅπως συνέβη καὶ ἐν ἄλλαις ἐπιτομαῖς, ἢ σύνοψις περιήγαγεν εἰς λήθην τὸ βιβλίον, οὗ τὰς ἰδέας ἦτο προωρισμένη νὰ διασπείρῃ τοῖς πᾶσιν. Ὅ,τι ὁ Στωϊκισμὸς κέκτηται τραχὺ καὶ ἀπότομον, ὑπάρχει φιλανθρώπως συγκεκραμένον ἐν ταῖς Διατριβαῖς· ἐν τῷ Ἐγχειρίδιῳ ὁ Ἐπικτήτος φαίνεται ἀμείλικτος, ἀποφθεγματικὸς καὶ προστακτικὸς τὸ σχῆμα· τούναντίον ἐν ταῖς Διατριβαῖς συζητεῖ ἠπιῶς καὶ δείκνυται ὀπωσοῦν ἐνδοτικὸς πρὸς τὰς ἀδυναμίας καὶ πλημμελείας τῶν ἀνθρώπων. Αἱ Διατριβαὶ εἶναι, ὡς εἶπε γάλλος τις συγγραφεὺς, *une prédication morale*, ἥτις, κατὰ τὰς περιστάσεις, προσλαμβάνει ὄτε μὲν ὑψηλὸν, ὄτε δὲ οἰκιακὸν χαρακτῆρα. Ἄν ἐν ταῖς Διατριβαῖς ἀπαντῶσι πολλαὶ ἐπαναλήψεις, μικρὸν τὸ κακόν· «τίς ποτε (παρατηρεῖ ὁ καθηγητῆς Κουρδαβῶ, ὁ ἐρμηνεύσας τῷ 1862 γαλλιστὶ τὰς Διατριβάς) διενοήθη νὰ κατακρίνῃ τὰς ἐπαναλήψεις ὅσαι εὑρῆνται ἐν τοῖς τέσσαρσι βιβλίοις τῆς «τοῦ Χριστοῦ Μιμήσεως»; ἀλλ' ὅμως αἱ τοῦ Ἐπικτήτου Διατριβαὶ ἦσαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅ,τι παρ' ἡμῖν ἢ τοῦ Χριστοῦ Μίμησις· ἐκάτερα διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν διώκουσι σκοπόν». Ἡ τοῦ Χριστοῦ Μίμησις εἶναι τὸ παρὰ τοῖς Καθολικοῖς χριστιανοῖς πολυθρύλητον καὶ ὑπὸ Θωμᾶ Κέμπεν δῆθεν

γεγραμμένον ἐγκόλπιον, ὅπερ μετέφρασε τῷ 1615 εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ὁ γερμανὸς ἱησουΐτης, Γεώργιος Μάϋερ. Ὁ Κοραΐς οὐδαμῶς ἐξετάζων τὴν σχέσιν τοῦ Στωϊκισμοῦ πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, ἐπαναλαμβάνει ἐν παρόδῳ τὸ ὑπὸ παλαιότερων καὶ νεωτέρων φιλοσόφων καὶ ἱστορικῶν ῥηθὲν, ὅτι ἡ στωικὴ φιλοσοφία συνήργησεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος. Ἀπολύτως ἐξεταζόμενοι ὁ Στωικισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς οὐδεμίαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους συγγένειαν, διότι ἐκεῖνος μὲν εἶναι ἀνθρωπίνῃ φιλοσοφία, οὗτος δὲ θρησκεία ἐκ θείας ἀποκαλύψεως· ἀλλ' ὀρθολογουμένως οὐδὲν τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων ἐγγίζει τοσοῦτον εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ὅσον ἡ στωικὴ αἵρεσις. Ἐν τῷ Ἐγχειριδίῳ, ἔτι μᾶλλον δὲ ἐν ταῖς Διατριβαῖς τοῦ Ἐπικτήτου ὑπάρχουσι φράσεις καὶ ἔννοιαι, κατὰ πάντα σχεδὸν ὅμοιαι πρὸς τὰς τῆς Καινῆς Διαθήκης, νομίζει δέ τις ὅτι τὸ δεῖνα καὶ δεῖνα ἐπικτήτειον χωρίον ἐγράφη οὐχὶ ὑπὸ ἐθνικοῦ φιλοσόφου ἀλλ' ὑπό τινος τῶν Ἀποστόλων ἢ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ στωικὴ δόξα «εἰς δὲ βίος ἦ καὶ κόσμος, ὡς περ ἀγέλης συννόμου νόμῳ κοινῷ συστρεφομένης» ὑπομνήσκει παραχρῆμα τὸ τοῦ Εὐαγγελίου «καὶ γενήσεται μία ποιμνῆ, εἷς ποιμήν». Τὸ ἐν ταῖς Διατριβαῖς τοῦ Ἐπικτήτου «πῶς οὖν πέφυκε; ὡς ἂν Θεὸς θέλῃ» ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς «γενηθήτω τὸ θέλημά σου». Τὸ παρὰ τῷ αὐτῷ Ἐπικτήτῳ «ὄρατε καὶ προσέχετε μὴ τι τούτων ἀποβῆτε τῶν ἀτυχημάτων» ἔχει τινὰ ὁμοιότητα πρὸς τὴν τῶν Εὐαγγελιστῶν ἰδέαν «ὄρατε καὶ προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων καὶ Σαδδουκαίων». Καὶ τὸ ἐπικτήτειον «ἀπερίσπαστον εἶναι δεῖ ὅλον πρὸς τῇ διακονίᾳ τοῦ Θεοῦ» ἀναπολεῖ τὴν μνήμην ἡμῶν εἰς τὴν ἀποστολικὴν φράσιν «εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως». Ἀλλαχοῦ λέγει ὁ Ἐπικτήτος· «τὰ περὶ τὸ σῶμα μέχρι τῆς χρείας ψιλῆς παραλάμβανε, οἷον τροφάς, πόμα, ἀμπεχόνην, οἰκίαν, οἰκετίαν». Τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἐξαγγέλλει καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος· «ἔχοντες δὲ διατροφάς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα». Χωρὶα τινὰ τῶν Διατριβῶν, ἐκ τῶν ἐν σχήματι δεήσεων, διαπνέονται ὑπὸ χριστιανικῆς αὔρας τοσοῦτον διαυγοῦς, ὥστε ὁ ἀγνοῶν ὅτι ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Ἐπικτήτου ἔρχεται εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ ὑπολάβῃ αὐτὰ φιλοτέχνημα χριστιανοῦ τινος ψαλμωδοῦ. «Ὅταν κλείσητε τὰς θύρας (ἀναφωνεῖ που ὁ στωικὸς φιλόσοφος) καὶ ἔνδον σκότος ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐστέ· οὐ γὰρ ἐστέ· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἔνδον ἐστί». Καὶ αὐθις ἐπὶ τὸ εὐφραδέστερον. «Εἰ γὰρ νοῦν εἶχομεν, ἄλλο τι ἔδει ἡμᾶς ποιεῖν».

καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ, ἢ ὑμνεῖν τὸ Θεῖον καὶ εὐφημεῖν, καὶ ἐπεξέρχεσθαι τὰς χάριτας; Οὐκ ἔδει καὶ σκάπτοντας, καὶ ἀροῦντας, καὶ ἐσθίοντας, ἴδειν τὸν ὕμνον εἰς τὸν Θεόν; Μέγας ὁ Θεὸς ὅτι ἡμῖν παρέσχεν ὄργανα τοιαῦτα, δι' ὧν τὴν γῆν ἐργασόμεθα κτλ. Τί γὰρ ἄλλο δύναμαι γέρων χιλιός, εἰ μὴ ὑμνεῖν τὸν Θεόν; εἰ γοῦν ἀηδῶν ἤμην, ἐποίουν ἄν τὰ τῆς ἀηδόνος· εἰ κύκνος, τὰ τοῦ κύκνου. Νῦν δὲ λογικός εἰμι, ὑμνεῖν με δεῖν τὸν Θεόν, καὶ ὑμᾶς ἐπὶ τὴν αὐτὴν ᾠδὴν παρακαλῶ». Ὁ Ἐπίκτητος δέεται τοῦ Κυρίου ἐν χριστιανικῇ ὄντως ταπεινοφροσύνῃ καὶ ἀνυποκρίτῃ Θεοσεβείᾳ. «Τίνε μαρτυρίαν δίδως τῷ Θεῷ; Ἐν δεινοῖς εἰμι, Κύριε, καὶ δυστυχῶ, οὐδεὶς μου ἐπιστρέφεται, οὐδεὶς μοι δίδωσιν οὐδὲν, πάντες ψέγουσι, πάντες κακολογοῦσι Κύριε ἐλέησον, ἐπίτρεψόν μοι ἐξελεῖν». (1) πολυμαθέστατος ἀγγλος Θεολόγος καὶ ἐπίσκοπος Lightfoot, παρατηρεῖ ὅτι τὸ Κύριε, τὸ παρ' Ἐπικτιῆτι πλεονάκις ἀπαντῶν ἐν δεήσει πρὸς τὸν Θεόν, παρ' οὐδενὶ ἄλλῃ εὑρηται ἑλληνι (δηλ. ἐθνικῷ) συγγραφεῖ πρὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων· ὥστε ἐγγωρεῖ μέχρι τινὸς ἢ ὑπόθεσις ἔτι ὁ Ἐπίκτητος ἠπίστατο ὀπωσοῦν τὰ κατὰ τὸν χριστιανισμόν. Ἀλλ' ἀδύνατον νὰ ἀκριβωθῇ ἡ ἱστορικὴ συνάφεια τοῦ Στωικισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ· τινὲς, ὑπομιμνήσκοντες πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ἡ πατρίς τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὑπῆρξε περιφημοτάτη ἐστία τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν στωικισμοῦ, διατείνονται ὅτι ἡ στωικὴ φιλοσοφία ἐπενήργησεν ἐπὶ τὸ χριστιανικὸν ὀρθόσκευμα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦτο εἰς ἐκείνην· ἄλλοι πάλιν ἀντισχυρίζονται ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν Στοᾶν καὶ ὅτι μάλιστα οἱ νεώτεροι Στωικοὶ φωριῶνται ἐνιχυῶ «λογοκλόποι τῆς Καινῆς Διαθήκης»· ὁ δὲ ἀγγλος Βρύαντ (1866) καὶ ὁ γάλλος Δουρίφ (1863) μέσθην τινὰ τρεπόμενοι ἐδόν, εἰκάζουσιν ὅτι ἀμοιβαία ὑπῆρξεν ἡ ἐπενέργεια, καὶ ὅτι ἔπως οἱ Χριστιανοὶ παρέλαβον ἐκ τῆς Στοᾶς ἀναμφισβητήτους τινὰς ἠθικὰς ρήτρας, οὕτω καὶ οἱ Στωικοὶ οὐδαμῶς ὠκνησαν νὰ ἐγκαταλείψωσιν εἰς τὸ φιλοσοφικὸν αὐτῶν σύστημα χριστιανικὰς τινὰς ἰδέας, ὁμολόγους πρὸς τὰς παραδόσεις καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς αἰρέσεως. Καὶ οὐδὲν ἄπορον ἄν ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος ὑπελάμβανεν αὐτόχρημα χριστιανὸν τὸν Σενέκαν, ὁ δὲ Ὀριγένης τὰ αὐτὰ ἐφρόνει καὶ περὶ τοῦ Ἐπικτιῆτου, ἔστις καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων μεταγενεστέρων συγγραφέων ἐνομίσθη ὀπαδὸς τῆς χριστιανικῆς ὀρησκείας. Ὁ Ἐπίκτητος βεβαίως δὲν ἦτο χριστιανός, διότι ἐν ταῖς Διατριβαῖς ἀναφέρει τοὺς «Γαλιλαίους» μετὰ τινος περιφρονήσεως, ὅπως βραδύτερον καὶ ὁ Μάρκος Ἀυρήλιος, ὁ δυσχερῶς ἔχων πρὸς τὸ Οἶγμα χριστιανῶν

ἀποθνησκόντων «κατὰ ψιλὴν παράταξιν» καὶ θεατρικῶς. Ἴσως ἀντεῖπῃ τις ὅτι ὁ Ἐπικτήτος ὠνόμασε τοὺς χριστιανοὺς «Γαλιλαίους» ἐκ τῆς χώρας ὅθεν ἤρξατο τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ οὐχὶ ἐξ ἀπεχθείας· ἀλλ' ὅτι εἰ ἐθνικοὶ ἐκάλουν τοὺς χριστιανοὺς «Γαλιλαίους» διὰ μῖσος μᾶλλον ἢ διὰ γεωγραφικὸν λόγον, μάρτυς ὁ Ἰουλιανός. Ὅπωςδὴποτε ἡ ἐπικτήτειος φιλοσοφία ἦτο μάλα εὐπρόσδεκτος καὶ προσφιλὴς εἰς τοὺς χριστιανοὺς· τὸ Ἐγχειρίδιον παρεφράσθη πολλάκις καὶ διεσκευάσθη κατὰ τὰ παραγγέλματα τοῦ χριστιανικοῦ ὀρησκεύματος, εἰς πολλὰ δὲ μοναστήρια ἀνεγινώσκετο μετὰ ζήλου ὡς ψυχωφελέστατον καὶ ψυχαγωγικώτατον κατηχητικὸν βιβλίον. Ἡ ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον διαρρύθμισις αὐτοῦ δὲν ἐχρηζέτο πολλῶν καὶ μεγάλων πόνων· ἀντὶ τοῦ «θεοὶ» ἐγράφη «θεὸς», ἀντὶ τοῦ «Σωκράτους» ἐτέθη τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἀντὶ τοῦ Ζήνωνος ἢ τοῦ Εὐφράτου ἢ ἄλλου τινὸς Στωικοῦ φιλοσόφου ἀντικατεστάθη τὸ ὄνομα τοῦ δεῖνος καὶ δεῖνος ἁγίου· παρελείφθησαν χωρὶα τινὰ ἀναπληρωθέντα ὑπὸ γραφικῶν ῥητῶν, οὕτω δὲ ἐκχριστιανισθὲν τὸ Ἐγχειρίδιον ἐχρησίμευσεν, ἐπὶ χρόνων ζοφερῶν, εἰς πνευματικὴν τροφήν καὶ ψυχικὴν ὠφέλειαν τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος.

Ἐν τοῖς δυσὶ ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν συμφερόντων διαλόγοις, τοῖς προτεθειμένοις εἰς τοῦ Ἐπικτήτου τὰς Διατριβάς (ὁ δεύτερος τῶν διαλόγων τούτων πραγματεύεται τὰ κατὰ τὴν Χ(ον) ἀναλάμπει ὁ πρὸς τὰ κοινὰ διακαῆς τοῦ Κοραῆ ζήλος. Αὐτόθι καὶ ἰδίως ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου (11 αὐγούστου 1827) εὐρίσκομεν πάλιν ἀφθόνως ἐγκατεσπαρμένα πάμπολλα καὶ ἐξαιρετὰ γνωμικὰ, ἀποστάζοντα ἀνεξάντλητον θαψίλειαν βιοτικῆς σοφίας καὶ ἐμπειρίας. «Τὰς μεγάλας τῆς ψυχῆς θλίψεις, ὀλίγη τις ἐνόχλησις, τὰς κάμνει πολὺ θλιβερωτέρας, καθὼς εἰς τὸν ὑπέρμετρα φορτωμένον μικρὰ προσθήκη βάρους ἀρκεῖ νὰ τὸν γονατίσῃ». — «Ὅλοι εὐχόμεθα καὶ δεσποζόμεθα ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ δεσπόζωμεν τοὺς ἄλλους, κ' εὐθύς ἀφοῦ τὸ ἐπιτύχωμεν, ἡμᾶς πρώτους ἀλλοιόγει ἡ ἐξουσία, ἡμεῖς πρώτοι ἀνδραποδιζόμεθα ἀπ' αὐτὴν, ὡς ἀπὸ δεινὴν μάγισσαν· ὥστε μὴδὲ νὰ αἰσθανώμεθα πλέον ὅτι ἐπεράσαμεν ἀπὸ τὸν κοινωνικὸν εἰς τῶν θηρίων τὸν βίον. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τῶν συγχρόνων καὶ φίλων τοῦ Σωκράτους ἔλεγε προσφυέστατα ὅτι ἡ ἐξουσία τὴν φύσιν ὁμοίαν ἔχει ταῖς ἐταίραις, ταῖς ἐρᾶν μὲν ἑαυτῶν ποιούσαις, τοὺς δὲ χρωμένους ἀπολλυούσαις». — «Σημεῖον ἀψευδέστατον τοῦ εὐδαίμονος εἶναι νὰ μὴν ὑποφέρῃ τὴν κακοδαιμονίαν τῶν ἄλλων». — «Ἡ ψευδοσοφία εἶναι ἀσυγκρίτως πλέον βλαβερὰ παρὰ τὴν